

התפתחות הראינוע והאחים לומייר **נכתב ונערך ע"י יאיר הוכנר**

הדרך ממשחקי הקולנוע להמצאת המסרטה וההקרנה היתה קצרה. בשנות ה-80 של המאה ה-19 פיתחו מספר מכשירים כאלה במקומות שונים ברחבי העולם ומקובל לציין במיוחד את התאריך 22.3.1895 כהצגת הראינוע הראשונה, שבה האחים לואי ואוגוסט לומייר, בעלי מפעל למוצרי צילום בפריז, הקרינו את הסרטונים הראשונים שצלמו. בתקופה הראשונה צולמו והוקרנו על המסך 18 תמונות בשנייה ובמשך הזמן השתכללו המכשירים והם צלמו 24 תמונות לשנייה כך שנתקבלה תמונה אחידה וחלקה הרבה יותר.

בשנת 1887 פיתח תומס אלווה אדיסון את מכונת ההסרטה שלו, ה-"קינטוסקופ". בשנת 1889 אף רשם פטנט על ה-"קינטופון" שלו שהקרין סרטים בהתאמה מושלמת עם ה-"פונוגרף". בעצם הוא יצר סרטים מדברים כמעט 40 שנה לפני הסרטים המדברים הראשונים. שתי ההמצאות הוצגו בהצלחה בדיוק באותה שנה שבה הציג ג'ורג' איסטמן ("האבא" של קודאק) את סרט ה-35 מ"מ – פורמט זה של סרט צילום קולנועי נותר עד עצם היום הזה.

משפחת לומייר החזיקה במשך שני דורות מפעל לייצור מכשירי צילום והבן לואי עוד בנעוריו פיתח פלטת צילום יבשה שהעלתה את העסק המשפחתי על המפה הבינלאומית. הצגת ה-"קינטוסקופ" של אדיסון השפיעה עליו רבות ותוך פחות משנה רשם פטנט על מכשיר משלהם בשם "סינמטוגרף". בניגוד למצלמתו המגושמת של אדיסון, שהייתה מרותקת לאולפן, המצלמה של לומייר הייתה ניידת, וניתן היה לשאת אותה לכל מקום. הצלם סובב מנוף יד במקום ללחוץ על מתג חשמלי, והעיקר, המכשיר שצילם את התמונות גם הדפיס והקרין אותן. המכשיר קלט אור דרך העדשה בעת הצילום ושיגר אור דרכה בעת ההקרנה ובכך הבטיח תנועה מקוטעת אחידה לצילום, להדפסה ולהקרנה. אחד ההבדלים העיקריים בין הסרטים הראשונים של אדיסון לאלה של האחים לומייר הוא בזיקתם הרבה יותר של האחרונים לסרט הביתי, שבו מטרתה היחידה של המצלמה היא לתעד אירועים המתרחשים סביבה. סרטי אדיסון נטו לכוון התיאטרלי והם צולמו בין כותלי אולפן. לעומתם סרטי לומייר הצטיינו בשוטטות תחת כיפת השמים ולכן היו פחות מאולצים ויותר חופשיים מגובשים ותוססים.

בתאריך 22.3.1895 הציגו האחים לומייר את סרטם הראשון "היציאה מן המפעלים". הסרט הראה פועלים יוצאים מבית החרושת בתום יום עבודה. בית הקפה שהציגו בו את הסרטון התמלא בצופים נרגשים והאחים היו מספיק בעלי חזון כדי לראות את היתרון הכלכלי. לדעת מרבית חוקרי הקולנוע, 28.12.1895 הוא היום שבו נולד הקולנוע. הצגת הראינוע הראשונה, בעבורה רכש הקהל כרטיסים התקיימה במרתף ה"גראנד קפה" בפריז. בנוסף לסרט הפועלים היו שם גם סרטונים קצרצרים נוספים ביניהם גם הסרט העלילתי הראשון בתולדות הקולנוע, "הגנן משקה מושקה", מעין סרט משפחה נאיבי המראה גנן המשקה את גנו וילד שובב שדורך על הצינור ועוצר את המים. כשהגנן מביט לתוך הצינור, הילד יורד מהצינור ופרץ מים זורם על פני הגנן, אין ספק שמדובר בקומדיה הפיזית הראשונה (סלפסטיק). "תינוק אוכל ארוחת בוקר" שיכול להיחשב לסרט הביתי הראשון. ו"הגעת הרכבת לתחנה", שהם את קהל הצופים בשוט שהראה את הרכבת דוהרת כביכול לכיוון הקהל וגרם לצופים לצרוח ולהתחבא למראה הרכבת הדוהרת לכיוונם.

לפי הקטלוג של האחים לומייר אפשר ללמוד שסרטים לדעתם הן סוג של התבוננות במציאות – התבוננות כללית, התבוננות קומית, התבוננות צבאית, התבוננות בארצות העולם ועוד.

התגלית של האחים לומייר ב-1895, הציבה אותם בראש סולם החשיבות וההשפעה בעולם הסרטים, והאפילה על השפעתו ויוקרתו של אדיסון. האחים התעניינו בהיבט המדעי של תגליתם יותר מאשר בהיבט האמנותי או המסחרי שלה. האחים לומייר התמחו בסרטים תיעודיים וסרטי משפחה נאיביים. העשייה של האחים לומייר היא ספונטנית. אין להם עשייה קולנועית, אך טמון בצילום שלהם איזה קסם של ראשוניות. אין להם הניסיון לחשוב מה אפשר לעשות עם המצלמה: אין עריכה ואין תנועת מצלמה. הם פשוט מתעדים את המציאות בהן. המהפכה התעשייתית החלה בעצם בתעשייה הביתית שהניבה את

הניסיונות לעצב שפה קולנועית לערוך את מה שנמצא בתוך הפריים וזוהי בעצם המוסכמה הקולנועית הראשונה.

בשיא הקריירה שלהם האחים לומייר שלחו צוותי צילום לרחבי העולם ואלה תעדו מדינות זרות ואקזוטיות, נופים מרהיבים וערים מרתקות, למען הנאתם והשכלתם של אנשים שנבצר מהם להגיע לכל אותם מקומות ולראותם במו עיניהם. סרטיהם היו הראשונים שהוצגו בהודו, ביפן ובארצות אחרות. הסרטים שלהם עודדו הפקת סרטים וצפייה בסרטים ברחבי העולם. במהלך 18 חודשים צולמו 2000 סרטים קצרים. הסרטים של האחים לומייר עלו באיכותם על הסרטים האמריקאים ולכן הם הצליחו כלכלית הרבה יותר. הממשל האמריקאי החליט להוציא חוק שכל צלם חייב רישיון וכך נמלטו הצלמים הצרפתים בחזרה לאירופה מחשש שהציוד שלהם יוחרם על ידי שלטונות החוק האמריקאים. למרות ההצלחה הכלכלית, האחים לומייר התענינו יותר במדע ופחות בראינוע כתעשיית בידור. במהלך אותם שנים הם פתחו את האוטוכרומ – צילומי צבע שבהם תעדו את חיי היום-יום שלהם.

ז'ורז' מלייס

לעומתם ובמקביל החלו אולפניו של ז'ורז' מלייס להציג קטעי קסם מבוים ועתירי פעלולים. מלייס יצר עולם קסום משל עצמו בסרטיו – בעוד האחרים עוסקים בתיעוד העולם. מלייס היה מספר סיפורים טוב לאין שיעור, בדיוק משום שידע לנצל את ההבדל שבין הזמן בעולם הטבע לבין הזמן בעולם הסרטים. דמיונו הפורע של מלייס וההומור המתוחכם והקטלני שלו, בנוסף לכך שהיה קוסם במקצועו, גרם לו להבין שעצירת וחידוש פעולת המצלמה מביאה לידי שלמות של להטוט המרה או העלמת חפצים. מלייס היה הראשון ששילב סצינות ולמעשה היה הראשון שפיתח את הטכניקה שרבים רואים בה את אמצעי הביטוי הקולנועי החשוב ביותר: המונטאז' או אמנות העריכה.

החל משנת 1896 בעזרת "קינטוסקופ" תוצרת אדיסון מלייס הקרין קומדיות בדימויות עתירות דמיון. הוא היה הקולנוען הראשון שהשתמש בפעלולים בסרטים שלו: בין סרטיו הנודעים: "התזמורת", "הראש המתפוצץ" ו"המסע אל הירח" (להקת סמשינג פאמפקינס אף ערכו לו מחווה בקליפ שלהם לשיר "Tonight, Tonight"). למרות החידוש המסעיר והתפנית הקולנועית החשובה מלייס לא התפתח מבחינת השפה הקולנועית: העמדות המצלמה של מלייס היו פרימיטיביות וסרטיו לא היו ערוכים בצורה מעניינת וזאת למרות שהיה אחד הראשונים שהמציאו את החיתוך לרציפות. טכניקה בה קטעי הנרטיב קשורים על ידי תמונה דועכת (FADE-OUT) הפחתת אור בסיום הסצנה והתמונה גואה (FADE-IN) של הסצנה הבאה, לעתים קרובות במקום ובזמן אחרים, אם כי בדרך-כלל עם אותן דמויות. הוא השתמש בשיטות עריכה אלו לפרסומת שעשה לסרטיו וכינה אותם בשם "סצינות מאורגנות".

מלייס היה הראשון שביים סרטים עלילתיים כגון: "הוצאתה להורג של מרי מלכת הסקוטים", "ז'אן דארק" ו"פרשת דרייפוס". הוא הראשון שהשקיע זמן ומחשבה בעיצוב תפאורה, תלבושות, אביזרים ואפקטים והדריך את שחקניו כיצד עליהם לשחק בסרט. הוא גם שחק במרבית סרטיו. מלייס הבין שלסינמטוגרף יש כוח לעורר את הדמיון. הוא שחרר את המצלמה מכבלי הזמן. בזמן שהאחים לומייר תעדו את הזמן, הוא יצר אותו.

בין שנת 1896 לשנת 1913 הוא הפיק לפחות 500 סרטים, מהם נותרו 140. דומה שהוא היה הראשון שהשתמש אי פעם בצביעה ביד, (נגיעה של אדום בשמלה, תפוז בלהבות אש, כחול על גבי וילון ועוד). גם אם נביא בחשבון שהאחים לומייר עם סרטם "הגנן משקה מושקה" הקדימו את מלייס עם סרט עלילתי הם לא המשיכו לפתח את אפשרויותיהם, לכן מעמדו של מלייס כאבי האפקטים המיוחדים וכאיש שתרים ביותר לפיתוח הסרט העלילתי מובטח.

יצירתו המפורסמת ביותר של מלייס הייתה "המסע לירח" סרט שכלל שלושים סצנות שבו שילב בהצלחה את דמיונו הפורה וחוש ההומור שלו כדי ליצור סרט מקסים בתמימותו וגדוש באפקטים ותעלולים. הסרט כולל סצינות מזרות כגון נחיתת ספינת חלל הפוגעת בעינו של איש הירח, נערות מקהלה מנופפות לשלום לספינת החלל והופכות לכוכבים, יצורי ירח נעלמים בענני עשן כשהמדענים הולמים בהם במטרייתיהם ועוד. למרות כושר היצירה של מלייס, המצלמה פסיבית והקומפוזיציה של הסצינות בעלות אופי בימתי.

התפאורה המרהיבה שאותה תכנן, צייר ובנה במו ידיו מחפה על הפריים הסטטי.

שנת השיא של מלייס כאמן יוצר וכאיש עסקים הייתה 1902. סמלו המסחרי – הכוכב - נראה על פני מסכי הסרטים בעולם. אך זוהרו של הכוכב הועם בהדרגה בעשור הראשון של המאה: עבודת הנמלים האישית שלו לא יכלה להתחרות בשיטותיהם התעשייתיות של מתחריו. בשנת 1914 הוא איבד סופית את קהל צופיו. בשנה זו הפיק את סרטו האחרון ולאחר שהסרט נכשל הפך את האולפן שלו לתיאטרון, שבו שב להציג מופעי קסמים. הוא נעלם מן המסך כמו אחד מאנשי הירח בסרטו המפורסם ביותר. ארבע עשרה שנה לאחר מכן גילה אותו עיתונאי בקיוסק בתחנת הרכבת של מונפרנס, מוכר צעצועים וסוכריות. תהילתו וסרטי (שאחדים מהם השמיד בעצמו אך מרביתם החריים הצבא במלחמת העולם הראשונה והתיך לסוליות מגפיים) הושבו לו מאוחר יותר כאשר זכה באות לגיון הכבוד. בשנות חייו האחרונות הוא חי על קצבה צנועה ומת בשנת 1938.

מלייס ומשפט דרייפוס

מלייס לא היה רק קוסם המסריט פנטזיות קולנועיות, הוא היה גם הבימאי הראשון שהתגייס לספק לקהל הסקרן את ה"אמת" המצולמת על משפטו של דרייפוס. ב-1899, עוד לפני סיומה של הפרשה, הוא ביים סרט של חמש-עשרה דקות על הנושא. זו היתה היצירה הארוכה ביותר שלו עד לאותה העת, ובכך יצר למעשה את הסרט הפוליטי המובהק הראשון בתולדות הראינוע.

מלייס בחר לשחזר דווקא אפיזודות שעוררו אהדה כלפי הנאשם. התמונות המציגות את דרייפוס המושם בסד במקום מאסרו באי השדים מדגישות את סבלו של האסיר. התאבדותו של הקצין הגבוה, מזייף המסמך שהביא להרשעתו של דרייפוס, מוצגת כהוכחה לחפותו של הנאשם. ההתנקשות בסניגורו של דרייפוס, הנותר פצוע ובודד ברחוב, מעוררת את הזדהות הצופים. את השחקנים בחר הבימאי על-פי מידת הדמיון של תווי פניהם לתצלומי גיבורי הפרשה שהופיעו בעיתונות. כך חסך הבהרות מילוליות מיותרות. תצלומי העיתון שמשו עיטורים לנרטיבים המילוליים, ולכאורה נועדו לתת תחושה של סרט תיעודי המתאר את השתלשלות העניינים.

כבר בראשית העשייה הקולנועית התפתחו שתי מגמות:
האחים לומייר – הצגת העולם כפי שהוא - ראשיתו של הקולנוע התיעודי. (ריאליזם)
המגמה הבדיונית של מלייס – השתמש בקולנוע לברוא עולמות אחרים, או לברוח אליהם. (פורמליזם).